

SLOVESNOSŤ.

Literárnia a kritická príloha k »Orlovi.«

Zodpovedný redaktor:

Andrej Truchlý-Sytniansky.

Roč. I.

Turč. Sv. Martin, 31. Oktobra 1873.

Číslo 10.

Pohlady na literatúry slovanské.

(Pokračovanie.)

I.

Literatúra slovenská.

Popri tejto literárnej revnivosti kňazov evanjelických, ktorí pridržiavali sa česko-slovenčiny, vystupujú i mnohí katolícki kňazi, najviac jezuiti Trnavskí, ktorí viac slovenčinu vo spisoch svojich užívali. Takí boli menovite *Matúš Rietmüller*, ktorý r. 1687 v Trnave vydal dielo: „Confessia katolícká.“ — *Benignus Smrtník*, kňaz rádu sv. Františka, vydal v Trnave r. 1681 dielo „Poklad serafínský,“ roku 1697 ale „Kunšt dobre umriti.“ — R. 1698 vydal v Trnave nektó knihu „Zlatý prameň vedúci k životu večnému.“ — *Ján Robík*, kanonik Ostrihomský, písal mnohé spisy, medzi inými vydal v Trnave „Vyložení o užitku a potrebe katekismusa.“ — *Štefan Dubnický*, farár Tepliansky a archidiakon Trenčanský bol veľký polemik. Vydal „Kratické katolícke dokázani“ a iných 6 polemických spisov: cielily ony proti Protestantismu. — *Matej Uzerolec*, farár Stúpavský, písal malé spisky nábožné.

I nektóri svetskí vystupujú v dobe tejto čo spisovatelia. Takí sú: *Ján Veber*, lekárnik v Prešove. Od neho vyšla knižočka „Amaletum, t. j. Spisok o Mõru“ v Levoči r. 1645. Toto je prvý spisok z doby tejto odchýlny od náboženstva. — *Petõr Hraborský z Hrabovca*, komandant zámku a panstva Budatinského, vydal v Bardejove „Manuela latino-hungarico-slavonicum.“ — *Mikuláš Tomáček*, zeman Žilinský, vydal v Trnave roku 1691 „Pravá katolícká ručná knižka.“ — *Ján Secty*, okolo roku 1688 písal historické diela, ktoré sa ale celkom potratily. Piesne jeho spolu so svojimi vydal *Blasius*.

V tomto storočí, jako v predošlých, povstaly mnohé historické spevy, pochádzajúce najme z časov panovania tureckého a

válok občianskych. Sem patria: „*Nové Zámky*“ spev pochádzajúci z r. 1663, bo tohto roku Turci pevnosť túto dobývali, ktorú Adam Forgách udatne, no marne bránil, ospevuje pôvodca „jeden, súc všeho zba-vený,“ a sice 33 slókach 4-riadkových. I rok udáva sa v samej piesni, bo čítame: „Napomínal nás Bůh pred tisjci léty, — Kdýž se pjsal šest stý sedesátý tretj, — Přišel Turek, Tatar, nepřitel ukrutný, — Obsadil své vogsko pred Novými Zámky . . . Nic sú nemeškali, šiatre vystavili, — Nový Zámek vůkol oblghat počali, — Nevolným krestanom spočinút nedali.“ — „*Alžbeta Bátorová v Čachticích*“ je spev z r. 1610 veľmi dojímavý, 8 slók 4-veršových obsahujúci; začína sa: „Brodil sa koň sivý podla panské nivy, — Na nẽm seděl Janko všecek žalostivý: — Že mu geho Milú do Čachtic zaviezli, — Na tom panskẽm zámku v svetlici zavreli. — Neplač Janko neplač, černo-goký Janko, — Nenariekaj velmo mój drahý šuhagko“ atď. — Spev „*O Tomierovi*“ je veľmi porúchaný, pochádza z r. 1620, obsahuje 31 neuplných slók 2-veršových; začína sa: „Pobožnj krestané rácte poslyšeti — Noviny . . .“ no nemá nič poetického do seba, jako predošlý. — Spev „*Migara a Kozáci*“ z r. 1621 opisuje boj udatných Myjavcov s napadnuvšími jich osadu Kozákmi; pozostáva zo 49 slók 2-veršových. — „*Pjsẽn o ljdncg Uherskẽg kraginẽ*“ pochádza z roku 1620—1636, pozostáva z 20 slók 4-veršových. — „*Zpustatenie Uherskẽg zeme pod Turky*“ je pieseň polosvetská, polosvätá, pôvodca jej je dľa začiatočných litier, s ktorými sa každá sloka začína, „*Matthaeus Roškovecius*“, kňaz na Bradnom, v XVII. storočí. — „*Pjsẽn o Červenẽm Kamenĩ a Červenẽm výtezi*“ zdá sa tiež byť zo XVII. storočia, bo sa v nej spomína vojna turecká; no čo do obsahu je

ona staršia, bo sa ku koncu piesne zmienka čini o sv. Martinovi, ktorý žil v IV. storočí, zomrel r. 402.

Do doby tejto patria ešte i nektoré rukopisy z Rešetkovej knihovne, jako „Spis súdny“ z r. 1582, „Plač a narikani mestečka Trenčína“ a najmä „Básne“ Petra Benického. Muž tento narodil sa r. 1603 zo zemanskej rodiny; bol rytierom zlatej ostrohy, i nosil název „eques auratus.“ On bol i maďarským spisovateľom. Štefan Bartók, kanonik ostrihomský, vydal r. 1664 verše jeho maďarské pod titulom: „Benický Peter rhythmusai.“ S knižnicou M. Rešetkovou r. 1864 dostaly sa do imania „Maticie Slovenskej“ „básne“ jeho pod názvom: „Verše slovenské Petra Benického“ spísané r. 1652. Rukopis nájdený bol v knihovni slavného rodu Madočánskeho v Horovciach. „Verše“ tieto pozostávajú z 228 slóok 12-veršových, k nim patria ešte 4 iné „básne.“ Vyšly tlačou r. 1873 v „Archive.“ „Maticou Slovenskou“ vydávanom. — Do XVII. storočia patria i spevy *Daniela Kuško*, z r. 1614, najmä spey o „Umučení Pána,“ ktorý majúce niekoľko riadkov vynechané, takto sa počína: „Po večery do zahrady šyel, — aby se otcí modlil, — gydaš nan zastupim pryšyel, — Aby gym ho zradil.“ atď. (Vidz „Archivu“ dielu II. sväzok I. na str. 81—96).

Matej Běl z Očovej, ktorý žil od r. 1684 do 1749, dosvedčuje nám, že v dobe tejto žili mnohí milovníci a pestovatelia reči československej, a to nielen medzi učencami, no i medzi zemami a veľmožmi. Piše on o dobe tejto toto: „Non modo eruditi in Hungaria viri, sed Magnates etiam et ex Nobilitate eorum Comitatum, in quibus Lingua Slavica vernacula est, curam linguae Slavo-Bohemicae cultumque ad se pertinere existimaverant. In his censemus: Szunyoghios, Illésházios, Thurzones, Osztrostithios, Zayos, ceteros; atqua ex equestri ordine. Szulyovszkyos, Szerdahelyos, Révaios, Justhios, Otlíkios, Beniczkyos, Plathios, Podthurnyaios, reliquos.“ A tak nádejeme sa, že keď popriato bude nám nabliadnuť do archívov jak verejných, tak i súkromných, že sa Slovensku celý rad v dobe tejto živších objaví.

V dobe tejto žil i dramatický spisovateľ slovenský, kňaz *Pavel Kyrmezer*, ktorého pôvodnie dramatické diela, Bohu žiaľ sa nám básnikov nezachovali.

Podotknúť ešte musíme, že do doby tejto siahajú mnohé zápisnice a stanovy spolkov remeselníckych, „Čechy“ nazvaných. Tak leží pred nami zápisnica cechu krajčírského v meste Prievidzi jestvovavšieho z r. 1580. Stoji tam: „Jacobus Duren Anno 1589 také

sprawil swu wedz wpoctiwom Cechu.. Za panuw Cechmistristruw toho času Michala Motuza a Martina Krayčiho.“ Stanovy tohože cechu pochádzajú z roku 1613. Listina poldruha hárka silná začína sa takto: „My Neivízsy Sprawce (ginacz Cechmystr)) a giny Mistry Cechu a nebo spolu Bratrstvvy kragczovského, v Meste Fraštaku, dawame znaty wssem wubecz, ze Mudry a Opatrny Muzy, Martin Čawogský, Janoss Durczansky, Jakub Duren, Duro Kragczik . . . w swojom a wssech spolu bratruw, swich gmine a osobach kragczuw totiž w Meste Prywizy Prebivagiezych“ atď. —

V Čechách po vystúpení Husovom obmedzovala sa činnosť literárna podobne najviac len na predmety náboženské a hlavne hádky bohoslovecké, kdežto zároveň nie len slovom a písmom, ale i zbraňou vedené boli války husitské proti celej takrečeno Európe, ba i jedna strana (Kališníci) proti druhej (Táboriti) v odpor sa stavala. V ohľade písomníctva cirkevného vyniká „*Biblia Králicka, čili šestidilná*“ preložená z pôvodných jazykov od bratov českých (medzi nimi i Slovák *Ján Jesenský* — *Jesenius*, priateľ a zastavateľ Husov najväčší, professor university Pražskej) tak správnou rečou i slohom, že až podnes za vzor mluvnickej správnosti sa pokladá, najmä v cirkevnej reči u Slovákov evanjelických, ktorí podľa vzoru tohto užívajú tak zvanú biblickú reč až podnes v cirkvi svojej. V XIV. a XV. storočí rozkvitli v Itálii studia humanistické ujaly sa i v Čechách, a k najhorlivejším rozširovateľom jich náležal *Bohuslav z Lobkovic*, ktorý vedľa českých básni skladal najmä zdarilé básne latinské. Čo básnik prostonárodný český doby tejto spomenutia zasluhuje *Šimon Lomnický z Budče*. Na to povstal v Čechách od času Ferdinanda I. až do bitky Belohorskej tak zvaný zlatý vek literatúry českej, v ktorom nad iných vynikal *Daniel Adam z Velestavína*, učiteľ dejepisu na universite Pražskej; zomrel r. 1599. V pustote literárnej, ktorá po bitke Belohorskej v Čechách s úpadkom politickým nastala, vyniká čo hviezda na obzore spisovateľstva vychovateľského moravský Slovák *Ján Komenský*, nar. r. 1592, zom. 1671, ktorý vo viac rečach a podobne veľmi správnou rečou česko-slovenskou spísal „*Labyrinth světa a ráj srdce*“, spis to alegorický, ďalej „*Didaktiku*“ a „*Školu materskú*“, spisy to v obore vychovateľstva znamenité.

Veku novšieho doba druhá siaha od prvopočiatkov užívania nárečia slovenského čo spisovnej reči Slovákov na začiatku XVIII. stor. až po dni naše; i dá sa rozvrhnúť na dve poddoby.

Podoba prvá siaha až po vystúpenie *Ludovita Štára* a zahrňuje v sebe stoloťie XVIII. a XIX. až po rok asi 1845. Spisovnou rečou v poddobe tejto je ešte z počiatku skoro výlučne, ďalej z väčšiny vedľa prvopočiatkov užívania reči slovenskej, reč československá. Napriek úpadu tomu, v ktorom nachádzalo sa u konca XVII. storočia písomníctvo československé v Uhrách, objavily sa už preda na začiatku storočia XVIII. jednotliví horliví mužovia, ktorí o jeho obnovenie a znovu zrodenie čo najúčinlivejšie sa zasadzovali. Veľké zásluhy v ohľade tomto má *Bel, Krman, Ambrosius, Hruškovič* a iní. Sotva že pod *Mariou Tereziou* a *Jozefom II.* po toľkých burách snášanlivosť sa ujala a svobodný výkon náboženstva zákonite dovolený bol, rozmnožil sa ihneď počet spisovateľov a literatúra vystúpivšia z úzkych hraníc púheho bohoslavia započala sa ujímať i predmetov zo života občianskeho a spoločenského. Zvláštneho pozoruhodné je, že v dobe tejto medzi spisovateľmi počítajú sa i mnohí z vyššej šľachty. Slovenskí básnici počali už teraz i pozemské slasti a strasti ospevovať.

Keď stránka protestantská vynašazovala sa svoje cirkevne nárečie československé čo reč spisovnú medzi Slovákmi udržať i vo spisoch svetských, začínali nektorí katolícki spisovatelia už v prvých rokoch XVIII. storočia dosavadnú dráhu i od nich ač i v skrovnejšej miere nastupovanú v československej spisovnej reči opúšťať a pokúšať sa najprv len miešano bez dôslednosti, potom výlučne v domorodom slovenskom nárečí spisovať. Tak už r. 1718 vydal *Alexander Mácay*, mních paulínsky, kázne svoje v Trnave v tamojšom slovenskom nárečí písané. O mnoho rozhodnejší krok v ohľade tomto učinil pozdejšie *Anton Bernolák* medzi r. 1787—1791, ktorý západné, vlastne len trnavské nárečie za spisovnú reč povýšil, v čom ho nasledovali mnohí súdruhovia jeho, medzi ktorými vyniká slovutný básnik *Ján Hollý*. Avšak pokus tento pre jednostrannosť svoju vo volbe podnárečia toho stále udržať sa nemohol, a bol napravený *Ludovitom Štárom* r. 1845 tým, že tento nárečie stredných stolíc slovenských na spisovnú reč povýšil, ktoré ponevác je najodďialenejšie jak od vlivu cudzích rečí, tak i najbližších nárečí slovenských dľa povahy i ustrojnosti svojej a zemepisného položenia v srede slovenských podnárečí, najprihodnejšie je slúžiť za spisovnú reč všetkých Slovákov. Avšak Štúrov pokus v idei síce podarený a skoro so všeobecným udobrením od spisovateľstva slovenského prijatý v prevedení svojom nebol ešte mluvnický dokonalm, čím ho učinily *Michal*

Miloslav Hodža (hlavne spisom svojim „*Epigenes Slovenicus*“ r. 1847), *Jozef Miloslav Hurban*, *Ján Palárik*, *dr. Andrej Radlinský*, zvláste ale prof. university Pražskej *Martin Hattala*, ktorý na základe srovnávajúceho jazykozpytu dal nárečiu tomu čo spisovnej reči mluvnicami svojimi tvárnosť takú, že sa ujal v najnovšom čase pravopis ním vedecky ustálený, konečne pevne a trvácne.

Roku 1793 založili *A. Bernolák* a *J. Fándly*, mužovia to vysokoučení, horliví a pilní s mnohými inými rovnako smýšľajúcimi literárnou spoločnosť v okolí trnavskom, nitranskom a trenčanskom pod menom „*Tovaryšstvo literného umeńa slovenského*“ k vydávaniu a odoberaniu slovenských kníh s hlavným stánkom v Trnave a viacej inými pobočnými stánkami najme v Nitre, v Rovnom (v Trenčansku), v B. Bystrici, v Jágri a v Rožnave. Spoločnosť táto vydávať začala v bernoláckine rozličné spisy, jako boly: *J. Fándlyho* „*Compendiata Historia Gentis Slavæ*“ (r. 1793); „*Zelinkár*“ (r. 1793); „*Prihodné a Svátečné Kázne*“ (r. 1795); *M. Kyselého* „*Doverné a spasitelné Rozmlúvaní*“ (r. 1795); atď. Kdežto teda katolíci v bernoláckej spisovnej reči pisali, snažili sa i protestantskí Slováci sdružiť, i vystúpili mužovia jako boli *M. Hamaliar*, *L. Bartholomaeides*, *S. Čerňanský*, *M. Godra* str., *B. Tablic*, *J. Palkovič* a iní, aby i oni podobný spolok do života uviedli. Spolok tento, ktorý nosil meno: „*Spolek literatury slovenské*“ rozpadol sa následkom nedostatočnosti údov a chudoby. Medzitým snahou a príspevkami menovaných, obcí, kňazstva a iných národovcov založený bol r. 1803 ústav pre československú reč a literatúru, spojený s katédrou tejsze reči a literatury na ev. lyceume v Požoni. Cieľ tejto „*Učenej spoločnosti slovenskej v Prešporku*“ bol udržať v čistote svojej československej reči spisovnej a rozširovanie užitočných náboženských i zábavných prostonárodních kníh medzi Slovákmi, ktorémužto cieľu síce zadosť učinené bolo nektorými v prvých rokoch vydanými spisami prikladnej správnosti, avšak veľmi skoro rozpadla sa spoločnosť táto, keď na miesto predošlej oduševnenosti nastala netečnosť záhubu spolku tomuto nesúca. O nedlho na to, r. 1812 vznikla opäť v okolí baňskom snahou evanjelikov, najme *A. Lovícha*, *J. Rybajho*, *J. Holubyho*, *B. Tablica*, *J. Seberingho* a iných k podporovaniu československej literatury „*Slovenská literárna spoločnosť baňská*“, ktorej pôsobením započala sa reč a literatúra československá i na ev. lyceume v B. Štiavnici prednášať.

Zo spisovateľov dvoch týchto storočí až

po vystúpenie velikanov literárnych *Hollého, Kollára a Šafárika* spomenutia zasluhujú najmä z evanjelikov.

Matej Běl z Očovej, kazateľ v Prešporku. Slavný učenec tento, ktorému dané bolo primeno „Magnum decus Hungariae,“ narodil sa r. 1684 v Očovej v župe Zvolenskej. Studoval v Lučenci a v Baň. Bystrici, kde s biedou a nedostatkom veľmi zápasil musel; na povzbudenie jeho výtečných učiteľov, jakí boli Burius, Pilárik a Buľovský, išiel do Hally, kde hebrejčinu, grečtinu, filosofiu, bohoslovie a iné študoval. Po skončení štúdií prijal pozvanie do B. Bystrice za ev. kňaza a správcu gymnasia, ktoré skoro stalo sa slovným. Nепriatelia udali ho u cis. jenerála Haistera čo buriča, no tento vec spravodlivo vyšetril, prepustil ho na slobodu. Keď k tomu r. 1714 chrám zámku Bystrického katolíkom bol zpät odaný, prijal rád pozvanie do Prešporku na správcovstvo tamjšieho lycea a spolu úrad farský. I toto lyceum pozdvihol svojou vedeckou schopnosťou a horlivosťou. V mládeži budil ducha vedeckého a túžbu po poznani vlasti v ohľade topografickom, prírodnom a historickom, povzbudil ju k zbieraní pamiatok vlastenských. I tu ho očerňovali; no palatín Mikuláš Pálfy zaujal sa ho i vyprosiedkoval u cisára Karola VI. roční príspevok na studia vlastenecké. K tomuto cieľu vzbudil si tiež na všetkých stranách Uhorska mnohých pomocníkov, jako Mollera, Hermanna, Raimanna, Milčera, Fischera, Liebeznicera, Stockera, Komáromyho, Pavla Kraja z Rakús, Jura Bohuša, Jura Buchholza a iných, ktorých podporou nashromažďoval si drahocenný materiál; i pristúpil k vydaniu čelných spisov svojich. V Norimberku vydal r. 1723 dielo „Hungariae antiquae et novae Prodromus,“ od r. 1735—1746 vydával sberku prameňov k histórii uhorskej: „Adparatus ad historiam Hungariae.“ Najvýtečnejšie dielo jeho je: „Notitia Hungariae novae historico-geographica,“ ktoré vydával vo sväzkoch od roku 1735—1742. Krom toho spísal mnoho spisov latinských, nemeckých, slovenských a maďarských. Početné sú najmä spisy jeho mluvnické: „De veteri literatura Huno-Scythica exercitatio,“ „Grammatica lat. ad modum Chr. Cellarii,“ „Der ungarische Sprachmeister“ atď. Nezabímal ani na svoj slovenský národ, bo vydal: „Jana Arndta prel. spis o pravém křesťanství,“ s D. Krmanom prehládol „Braterskú bibliu českú“ i vydal ju v Halle (r. 1722) pod náslovom: „Nový zákon Písma svätého v českém jazyku s velikou bedlivostí přehlídnutý, s předmluvou od M. B-a;“ „Návod ku čtení písem sv.,“

Jana Arndta „Rajskou zahrádku.“ Pre literárnu históriu časopisectva uhorského je pamätné, že bol Běl prvý, ktorý *literárnie noviny* v Uhorsku vydávať počal, ktoré boli latinčinou vydávané a len dva roky trvaly. Uhornom vydal okolo 24 rozličných spisov. Pre svoje literárne zásluhy povýšený bol Běl na stav zemänský; áno bol i údom akademie Londinskej, Berlinskej a iných, jako i cisárskym historikom menovaný. Mnohociinný, plný blahodejných skutkov pre vlast a národ svoj život dokončil r. 1749 dňa 29. Augusta. Běl bol jednou z najskvelejších hviezd literárnych v prvej polovici XVIII. storočia. Podobiznu jeho od nášho slavného J. Kupeckého ryl Jakub Haid v Augsburgu.*) — *Daniel Krman*, superintendent a spisovateľ československý, muž učený, o slovenskú literatúru veľmi zaslúžilý a šťastný veršovec časomerný, narodil sa r. 1663. R. 1706 stal sa kňazom žilinským; jako taký bol r. 1722 za superintendenta zvolený. R. 1740 zomrel v žalári v Prešporku, kde bol za deväť rokov väznený. Vydal: „Nábožné arie“ (v B. Bystrici); „Novoroční dar poetický“ vo Vittembergu 1700; „Actus inaugurationis t. j. posvěcování zástav“ (v Žiline roku 1707); „Anti-Dubnicai. Manhu? Co jest to za mannu skrytou“ (r. 1718); „Katechismus“ (roku 1738); „Kniha života“ (v Žiline roku 1704); „Agenda ecclesiastica Slav. t. j. práce církevní ev. kněží, kterou při služ. bož. vykonávají“ (1734); „Rudimenta gram. slavicae;“ mimo toho verše v Michalovičovom „Svetlo-noši“ a s Bělom vydal bibliu. Piesne jeho vyznačujú sa smútkom. — *Juro Ambrosy* (Ambrosius), superintendent okolia tiského, narodil sa zo zemänských rodičov r. 1694 v D. Kubíne v Orave. Študoval doma, Kešmarku, v Prešove; r. 1718 odišiel do Vittembergu; po roku vracajúc sa nazpät cez Bialu bol chytený a do Krakova odvedený, jakoby bol učenie ev. kázal a ľud búril na smrť odsúdený, no na dopis stavov oravských na slobodu pustený. Stal sa školy Nepalckej správcem, potom vo Vrbovcach kazateľom, ztade vypovedený vystaňoval sa do Prietřzia. R. 1738 prijal povolanie od cirkve Štitnickej za kazateľa, i bol skoro superintendentom menovaný, kde až do r. 1746, 5. Júla živý bol. Vydal: „Katechismus“ a „Gruntovní vysvětlení katechismu;“ „Líbezná jádro celého křesťanského ev. učení“ a iné diela. Z rodiny tejto preslávil sa i Samuel a Ján. *Samuel*, narodený r. 1748

*) Prosíme priateľov svojich, aby nám podobizňu túto veľkého nášho Béla po antiquaroch hľadať pomáhali.
Red.

v Sielnici, zomrel r. 1806. Bol kazateľom vo Veličnej v Orave, v Radvani a konečne v B. Stiavnici. Opravil nové, dobré vydanie „Cythary“ Tranovského. Vydával v Stiavnici od roku 1793—1803 časopis „Annales novi eccles. scholastici Evangelicorum.“ Skladal i duchovné piesne. I *Ján*, slúžny v Orave vydal roku 1780 spis „Škola Kristova.“ — *Pavel Jakobaci* (Jakubovič), narodil sa 9. Januara 1695 v Prietrži, zomrel čo ev. kazateľ v Modre roku 1752. Studoval v Brezovej, Prešporke a Kešmarku. Bol učiteľom na viacej školách, jako Myjavskej, Brezovskej atď.; neskôr studoval na nemeckých univerzitách v Žitave a Vittembergu. R. 1721 vrátiac sa do vlasti, stal sa kazateľom v Modre. Najznámejšie spisy jeho sú: „Ortographia bohemo-slavica“ (1742); „Znamenité řeči písma sv. k vysvetlení katechismu Dr. M. Luthera“ (1723); „Zahrádka duší nemocných“ (v Púchove r. 1733); „Duchovní domácí hodiny“; „Modlitebný poklad“ (v Žitave roku 1732) atď. Spisal i mnohé duchovné piesne, ktoré obsažené sú v prešporskom funebrali, vydanom r. 1783. I *Jakub J.*, ev. farár v Prešove vyznačil sa v dobe tejto čo spisovateľ plodný. Medzi iným vydal v Levoči už r. 1643 dielo „Viva gentis Slavicae delineatio“; básen „Plačlivá veliká noc“ atď. — *Juro* a *Matej Bahyl*, prvý, narodený v Prelaci v Gemere, zomrel r. 1759; vydal: „Epištoly a evangelia na neděle a svátky“ (v Levoči); „Úvod k starému a novému zákonu“; „Dějiny symbolických knih“; „Objasnění temných slov star. a nového zákona“; pomáhal i pri vydávaní Komenského „Orbis pictus.“ *Matej*, narodený z počiatku XVIII. storočia v Gemere, zomrel v druhej jeho polovici v Prusku. Bol kazateľom v Čerenčanoch, od r. 1734 v Prešove. Pre svoje spisy bol chytený r. 1746, z väzenia úšiel do Šliezka. R. 1747 vydal v Brehu dielo: „Tristissima ecclesiarum Hungariae protestantium facies,“ historiu to svojho prenasledovania, ktoré ho potkalo nie čo ev. ale hlavne čo slovenského kazateľa, pokiaľ sa pracovalo k tomu, aby cirkev slovenská v Prešove prestala. — *Samuel Hruškovič*, básnik a superintendent, narodil sa ku koncu XVII. storočia v Krupine. Studoval na rozličných školách, r. 1717 prišiel do Vittembergu. Navrátiac sa do vlasti bol vychovávateľom; r. 1720 stal sa kazateľom v Kostolných Moravcach v Honte; r. 1732 prešiel do B. Bystrice. R. 1744 zvolený bol za superintendenta. Pre horlivosť svoju úradniu pohnaný bol pred súd do Prešporku, i pozbavený je úradu; roku 1748 obsiahol

(Pokračovanie nasleduje).

nazpäť úrad, no už 1. Septembra zomrel. Hruškovič bol muž vzdelaný, v rečach klasických a iných sbehlý, zvláštny milovník a znalec jazyka svojho materinského a básnik prirodzený. Vydal Tranovského „Cytharu“ až do 1000 piesni rozmnoženú, medzi ktorými je 88 spevov duchovných nim samým časomerne vzdelaných; i môžeme ho všetkým právom slovenským Gellertom nazvať. — *Matej Bodo* z Rymabane, assesor súdnej tabule v župe Gemerskej od r. 1743—1757; spisal: „Žyuk evangelium věčného, to jest písničky nábožné s pripojenými modlitbami“ (1743); „Obrana křestansk. náboženství“; „Poutník,“ dielo na spôsob „Labyrintu“ Komenského. — *Ján Blasius*, kazateľ v Trenčine vydal v r. 1739—1745 početné spisy československé obsahu nábožného; složil i mnoho spevov cirkevných; zomrel r. 1749. Syn jeho *Ján*, narodený r. 1703, bol kazateľom vo V. Paludzi, vydal r. 1756 knihu modlitebnú a rozličné sbierky spevov cirkevných; zomrel r. 1773. I *Michal B.* spisal viac asketických spisov. — *Ján Glosius*, narodený v Pondelku v Malohonte, bol kazateľom v Assode, zomrel r. 1724. Napisal: „Etan hlasite prospevujići“ (asi od roku 1711—1719); „Křestan vždycky se modliti“ (r. 1727). Spisal i mnohé cirkevné piesne. Druhý *Ján G.*, narodený r. 1764, kazateľom v Roštári, zomr. r. 1794. Spisal „Obsah potřebných naučení a pravidel“ (o chovaní včiel, v B. Bystrici r. 1792). — *Pavel Doležal*, narodený v Skalici, zomrel v druhej polovici XVIII. storočia v Bôci. Studoval v Nemecku bohoslovie a vrátiac sa do vlasti bol vychovávateľom jedného veľmoža, neskôr kazateľom v Necpaloch a v Bôci. Složil mnohé cirkevné piesne a vydal: „Orthographia bohemo-slavica“; „Elementa linguae slavobohe-micae“ (v Levoči 1752); „Grammatica slavico-bohemica“ (v Prešporke 1746); „Donatus latino slavicus“ (v Prešporke 1748); „Sbírka slovenských českých přísloví“ (pridaná zprvu ku grammatike r. 1746 vydané, neskôr od A. Bernoláka rozmožená a v jeho grammatike slovenskej r. 1790 uverejnená); „Bibli svatá rytmovnými summovníky představená“ (1745). *Augustín D.*, kazateľ Sustavená, narodený r. 1737 v Skalici, zomrel 23. Marca 1802. Vydal: „Veselosť roli boží Hybské pod rakouským skřivánkem“ (spev to pri príležitosti vydaného od Jozefa II. patentu o tolerancii, vytlačený roku 1809 v „Slov. Verš.“ v 2. diele); „Pamatná celému svetu tragedie, vypsaní pádu prvniích rodičů“ (v Skalici 1791).

Príspevky k nauke o prízvučných rytmických rozmeroch v slovenskom básnictve.

(Pokračovanie.)

Viazaná mluva, ktorá vyjadruje cit obrazom krásy, menuje sa poesiou alebo básnickou mluvou; mluva ale neviazaná, či mluva všedného života, vedy a umenia — prósou. Poetická mluva viazaná je na formu či na isté umelecké usporiadanie, ktoré obsahu zodpovedá. A táto forma dosahuje sa rytmom, ktorý pozostáva v tom, že v mluve nasledujú slabiky, buď čo do času buď čo do prízvuku sebe pribudzné, jedna za druhou v istom sporiadanom rade, či v sriadaní sa slabik krátkych a dlhých. A nauka o povstaní a rozmeroch takého celku či veršu menuje sa prosodiou. Dľa časomieri alebo dľa dĺžky a krátkosti slabik básnili Indovia, Grékovia a Rimania. Naša mluva časomerného tohto rozmeru neznala. Len keď v XVI. storočí za príkladom klassikov gréckych a rimanských i v Čechách Ján Blahoslav, Matúš Benešovský, náš veľký rodák Vavrínek Benedikti Nedožerský a slavný Amos Komenský časomerne veršovať začali, nasledovali ich v XVII. a XVIII. storočí známi veršovci slovenski Hruškovič, Krman, Tešlák a iní. Roku 1795 vystúpil ostrovtipný slavista J. Dobrovský so svojimi jazykozpytnými trudovinami a najdúce prízvuk, o ktorom už starobylý grammatik Diomedes hovorí, že prízvuk je „anima vocis,“ v českoslovenčine, stanovil na jeho základe pravidlá veršovania, ktoré sme hore vyššie sdělili. Proti Dobrovskému povstali nie menej slavní jazykozpytci — Šafárik a Palacký, i zastávali časomieru. No po najdení „Rukopisu Kráľovdorského,“ víťazil začalo učenie a škola Dobrovského, lebo sa dokázalo, že stará českoslovenčina časomieri neznala. I u nás našla nauka Šafárikova a Palackého úrodné pole — náš slavný J. Hollý je výmluvným toho dôkazom; no i Dobrovský našiel u nás dôstojného svojho stúpenca — J. Kollára. Ľudovít Štúr oddialil sa so školou svojou od týchto dvoch smerov a z jednej strany za príkladom vzorov novej nemčiny, ktorá podľahla vlivu francúzskemu a prijala spôsob poesie provenčálskej, založivšej veršovanie svoje v počítaní slabik, neberúcej ohľad ani na časomieru ani na prízvuk, avšak okrašľujúcej verše svoje rýmom, — z druhej strany ale nasledovať chcújúc ráz prstonárodných piesni, — uviedol veršovanie také, jaké za našich dní u nás kvitne, bez časomerných ale i bez prízvučných rytmických rozmeroch. I bolo by to veľmi smutné pre

nás, keby sme v tomto smere, jaký malo po vystúpení Gregora Veľkého (cantus firmus) v VI. a VII. storočí básnictvo vôbec, i na ďalej pokračovať mali. Od toho času dosiahol prízvuk v slovenčine, čo i nie takej, jako v novej nemčine, istej sily a dôležitosti, on je v slovenčine „anima vocis,“ bo kde tu už i časomernú dĺžku prekonáva, ano i silu jej odberá. A že nový duch slovenčiny spočíva v zmohútnelom prízvuku, to nám dokazuje sama reč*) no i národné spevanky a piesne, v ktorých ačkoľvek nešetreno prízvuku slovného, no ovšem šetreno prízvuku hudobného, melodiou samou vytknutého, čo i v utešenej, nedostiziteľnej latinskej, z doby Gregora Veľkého, tohto reformatora hudby a poesie krestanskej, pochádzajúcej básne „Dies irae“ patrne je. Ano, v našich krestanských časiech povýšený je duch nad hmotu a s touto novou, krestanskou dobou súvisí i zvládnutie v mluve našej, prízvuku čo živlu duševného („anima vocis“) naproti hmotnému živlu časomieri, i povýšenie jeho za princíp prosodický nového veku. Nie sme teda nepriateľmi časomieri v slovenskom básnictve; no sme len priateľmi ducha terajšej slovenčiny, ktorá jako všetky živé reči má ráz viac prízvučný nežli kvantitatívny staroklassickej grečtiny a latiny.

Stojíme na sklunku XIX. storočia, kde všetko sa sdokonaluje, i mali by sme na nepravé dosavádnej ceste veršovnictva školy Štúrovej ďalej kráčať? Na bok s veršotepectvom provenčálskym, utvoríme a osvojíme si veršovnictvo umelecké, Dobrovským stanovené.

Časomiera v slovenskom básnictve hodí sa najlepšie k nasledovaniu rozmerov antických, prízvuk ale, na ktorom stavať ideme, k veršovaniu modernému, národnému.

Prízvuk (accentus) je zvýšený, dôrazný hlas, ktorým sa v reči isté slová alebo v slovách isté slabiky vyslovujú; je teda rečnícky a slovný.***) My pojednávať ideme o prí-

*) Prízvučná predložka bere často s prízvukom nasledujúceho slova i dĺžku na seba; na pr. *nú-pad*, od *pád*; *dô-vera*, od *viera*; atď.

**) Slavný náš Martin Hattala píše vo svojej „Srovnávajúcej mluvnici jazyka českého a slovenského“ o prízvuku toto: „Prízvukom menujeme vyslovovanie nektorých silab, slov a viet silnejším vyšším hlasom nežli iných. Máme teda troji prízvuk: prízvuk silab, prízvuk slov a prízvuk

zvuku slovnom, lebo dľa neho skladajú sa verše. V slovenčine, jako i v češtine, spočívá slovný prízvuk na krátkych a dlhých slabikách. Prosodia zaoberá sa:

1. meraním slabík prízvukom;
2. veršovými stopami;
3. samým veršom a jeho druhami a
4. rýmom.

(Pokračovanie nasleduje).

viet. (My menujeme prízvuk silab slovným, prízvuk slov a viet — rečníckym; poznam. pów.) Prvý (t. j. dľa nášho pomenovania slovný) sa nasledujúcimi pravidly riadi: 1) Každé slovo viacslabičné, či prosté či složené, má prízvuk na prvej silabe, nech je dlhá alebo krátka, na pr. vo slove *dráha* leží prízvuk na dlhom *á*, v *drahá* na krátkom *a*. 2) Z jednoslabičných slov len predložky majú prízvuk, a to nie len vo složení, kde sa nektoré z nich pravde podobne pôsobením jeho i sldžujú, jako: ná-rod, vý-rok, pô-vod, dô-kaz, prí-chod, zá-kon, ú-kon atď., lež i mimo

složenia, čím prvá silaba nasledujúceho, nimi riadeného slova zostáva bez prízvuku: do domu, na posteli. Je-li ale predložka dvojslabičná, nielen jej lež i nasledujúceho slova prvá silaba je prízvukom opatrená: proti nepriateľovi, podľa slova. 3) Ostatnie jednoslabičné čiastice, jako: *ač*, *až*, *ať*, *by*, *že*, *lež* atď. len vo spojení s inými majú prízvuk: *aby*, *žeby*, *nežli*, *ackotvek* atď. Ostatne samo sebou sa rozumie, že prízvuk silab v rečiach krátke a dlhé samohlásky majúcich nenie tak silný, jako v tých, kde on sám panuje.“

Ukážka

slov sanskritských a slovanských, ktoré ten istý koreň a význam majú.

Ma, maja, moja, má, *meme*, mne.
ma, matka, mama.
madhja, medza.
madha, mäď.
madhwa, mäďovec.
madra, mada, maf, mater.
madž, mäčaf.
magh, machnúť.
magur, strmý, vysoký, sr. Magura.
maja, sr. máťaf, mátoha.
mahar, mihir, (lux), sr. vesmír (svet).
maho, môžem.
mahan, mohutný.
maki, mucha.
mal, mlyn, mlaf.
mal, mlaí (bestreichen), sr. malba, malovať.
mala (lutum), sr. mláto, blato.
mala, mohyla.
malai, mlieko.
man (cogitare), sr. muief, domnievať.
man, manžel.
mandra, múdry.
mansa, mäso.
manter, manúť, mniief, pamäť.
manuša, manžel.
mar, mrem.
marana (mors), Morena.
marava, krajina v Indii, Morava.
martja, mrtvý.
maska, maslo.

mat, matný.
mas, masoh, mesiac.
mata (cogitatum), sr. pamäť.
mata, mati, mater.
math, motaf.
medas (modula), sr. miazga.
megha (nubes), hmľa.
meruu, mriief.
mle, milo, milost.
minjati, minút.
misri, miechaf.
mlai (marcescere), sr. mdlý.
mléč, sr. mlčaf.
moduroh, motorný.
moho, môžem.
motih, myseľ.
mrít, mriief, smrť.
mríži (radius, lux), sr. brieždif, (m= b).
mu, mluva.
mučafjase, mučief sa.
mudrik, mudrák, mudre.
mun, rozum, sr. mnief.
mani, rozumný.
marti (corpus), sr. mrtvina, mreha.
masiki, muzika.
muš, myš.
mutuam, močím, *matra*, mok.
Na, ne, nie.
ni, ni, ani.
naba, nebo.
napne, nahý.
najati, najíšť, naleznuť.
nakta, noc.
naraka (tartarus), sr. mrak.

nasa, nos.
nastati, nestáf.
nava, nový.
nebana, neban, nebešfan.
nesti, ni, nič.
nič, nízky, nižný.
ni (nubere), sr. snúbit.
nida, od *nad* (sedere), hniezdo.
niša, nošč, noc.
niša, nízky.
ništ, ničím.
nud, nútief, núkaf.
O, on, un, on.
oda, uda, voda.
ondani, rus. utva, utka, kačica.
osni, osi, osti, som, si, jest.
ošta, ošda, ústa.
otruk, otrok.
oum (das schaffende Wort), sr. um, rozum; *sendický* razam.
Pa, pi, piv (bibere), piť, napájaf.
pana, piť.
pani (fons), sr. nápoj, voda.
pa (regere), sr. pán, panovať.
pad, (pes), sr. päta.
pacé (coquere), pečem, pečenie.
pal, val.
par, bralo, brdo.
para, breh.
para, para, povetrie.
parama (summumens), sr. Parom.

parlaja, leje, lejavec, povodeň.
paruša (maledictio), sr. poruhanie.
pása (funis), sr. pás, poviaslo, pojaslo.
paša, pastva, tlstota, žirnosť.
pat (cadere), padnúť.
patu (volatus), sr. pták, ptica.
páth (loqui), sr. pítáť sa.
path, putovať.
patha, pút.
patna, patrim, patrný.
paulasta, palác.
peje, nápoj.
pelire (movere), sr. pelaf, od-pelaf
percata, prvota, prvenstvo.
phan, *phena*, pena.
phala, pluh.
pidam, pôda.

pindž (pingere), sr. písaf.
pikan, pika.
pipali, paprika.
pivati, píť.
piše, blecha.
plava (navis) sr. plť, plávať, plavidlo.
plu, plávať, plynúť.
por, borit, búriť.
posta, pôst.
pra, pre.
prač, lit. prašau, prosif.
praduh, predok.
prag, práh.
pragit (πρᾶξις), práca, pracovať.
prah, (prehendere), napriahnúť, priahaf.
prasine, prosený.
praszati, prosif.

praszati, rodi sa.
prastha, prostý.
prathama, prední.
prathitam, prak, prať.
pratibhu, protivník.
pri, pri.
prija, priateľ.
priti (amor), priazeň.
prus, pryskať, papršlek.
pu, sr. puhý, pekný.
pučna, pýtam sa.
pužar, požiar.
pukare, pečem.
pul, plný.
purva, prvý.
puš, pášf, paša.
puta, pes.
putna, puk, pučím.

(Pokračovanie nasleduje).

Knihy a spisy redakcii zaslané.

Letopis Matice Slovenskej. Roč. X. Sväzok II. Sostavil Viliam Paulíny-Tóth, podpredseda „Matice Slovenskej.“ Číslo 34. Turč. Sv. Martin. Knihtl.-úč.-spolok. 1873. Veľká VIII., str. 104; cena 55 kr. Obsah (A) pojednania vedeckého je: Slovanskí válečníci v Uhorsku (Václav z Rachmanova), od Fr. V. Sasínka; Myšlienky o vývine národnej hudby a slovenského spevu, od J. Bellu; List Hýnka od Turých, od Fr. V. Sasínka; Sásov od dr. G. Zechentera; Ján Kupecký, od Fr. V. Sasínka; Človek a jeho určenie, od Pavla Hečka; Knihozor, od Fr. V. Sasínka; Listiny sl. kr. mesta Sv. Jura (Pokrač.), od Fr. V. Sasínka; Listiny „Matice Slovenskej.“ od Fr. V. Sasínka. Obsah (B) pokračovania činnosti „Mat. Sl.“ je: Zápisnica III. výb. zasadnutia; Zápisnica min. výb. zasadnutia; Zápisnica IV. výb. zasadnutia; Knihozbor od P. Roya; Sbíerky „Matice Slovenskej.“

Naučná čítanka pre tretiu triedu katolíckych počiatočných škôl. Sostavil Gabriel Zaymus. Vydal spolok Sv. Vojtecha. V Skalici, 1872. Tlačou Fr. X. Škarniča synov. VIII.; str. 148; cena viazaného vý-tisku 48 kr. r. č.

Kalendárik do tobolky na r. 1874. Tiskem a nákladem J. Otty v Praze. Cena?

Kytice z národných písní slovenských. Vydáva literárni a rečnícký spolok „Slávia.“ V Praze. Nakladateľ Fr. A. Urbánek, kněhkupec. 1874. VIII.; str. 200; cena 1 zl. 40 kr.

Laciná knihovna národní. Číslo 40. a 41. Čtiboj z Dolán. Historické obrazy z doby krále Otakára II., od F. J. Čimovského. V Praze. Tiskem a nákladem kněhtiskárny J. Otto. 1873. VIII.; cena sošitu (3 $\frac{1}{2}$ hárkového) 10 kr.

Malý kalendár. 1874 Malá XXXII., str. 32. Tento úhľadný kalendárik do tobolky vydal J. Otto v Prahe. Cena?

K eteným priateľom literatúry českej!

Nížepodpísaný oznamuje, že prevzal **Jednatelstvo knihkupectva Frant. Aug. Urbánka v Prahe**, a odporúča sa et. obecnstvu, jakúkoľvek zakázku knih, od tohože knihkupectva vydaných, v najkratšom čase obstaraf.

Taktiež možno uňho všetky inojazyčné knihy objednat.

Josef Renner,

knihár v Turč. Sv. Martine.

S týmto číslom rozposielame **Prvý katalog** p. Fr. A. Urbánka, knihkupeca v Prahe; i odporúčame snažne knihkupectvo jeho etenému obecnstvu svojmu.

Majiteľ a vydavateľ **Andrej Truchlý-Sytniansky.** — Knihtl. úč. spolok v T. Sv. Martine.